

werden voortgezet door een zelfstandige onderneming: Lypack. De twee eerste letters van de nieuwe bedrijfsnaam herinneren nog aan de Lijempf van weleer.

- ¹ 'De balans na 40 jaren'. In: *Inzicht. Maandblad voor de vrije boer* (november 1952), 170.
- ² In 1922 werd de naam veranderd in Leeuwarder IJs- en Melkproductenfabrieken en zo is het gebleven.
- ³ Meindert Schroor, *Achter de Hoven 116bis. De geschiedenis van Casolith-Altuglas (1920-2006)* (Leeuwarden 2006) 11-12. Zie voor een korte levensbeschrijving van Scholten: J.F. Huttinga, *NV Lijempf 1912-1937* (z.pl. 1937) 4.

⁴ Een volledig overzicht van alle aangesloten fabrieken is te vinden in het gedenkboekje dat in 1937 verscheen. Huttinga, *NV Lijempf*, p. 7-8.

⁵ C.F. Roosenschoon, *Bakens in de tijdstroom. Een kenschets van de Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Friesland* (1972).

⁶ Milijempf NV bleef na de oorlog, althans in naam, nog een paar jaar voortbestaan. Pas in 1952 werd het aandelenbezit geliquideerd en de vennootschap ontbonden. De afkorting GmbH staat voor *Gesellschaft mit beschränkter Haftung*, vergelijkbaar met de Nederlandse Besloten Vennootschap.

Sjoerd de Haan is archivaris bij Tresoar te Leeuwarden.

Meindert Schroor

Viglius van Aytta (1507-1577) Een machtige ambtenaar

Zoals Friezen momenteel veel van hun uit Friesland afkomstige bewindslieden en volksvertegenwoordigers in Den Haag verwachten, zo waren de Friese ogen bijna 500 jaar geleden gericht op Viglius (Wigle) van Aytta (1507-1577). Sinds zijn benoeming tot president van de Geheime Raad (1549) bekleedde deze te Barrahuis (Wirdum) geboren rechtsgeleerde de hoogste post die tot dan toe door een Fries was bereikt in keizer Karel de Vijfdes Nederlanden. Van dit staatkundige verband maakte Friesland sinds 1515 (1524) deel uit.

De Nederlanden waren – samen met de Bourgondische gewesten Franche Comté en Charolais – door Karel in 1548 in een Bourgondische Kreits (kring) verenigd. Deze bleef formeel tot het Duitse Rijk behoren, maar genoot bestuurlijke en rechterlijke autonomie, waarmee de eenheid van de Nederlanden sterk werd bevorderd. Viglius had als vertegenwoordiger van de Nederlanden in de Rijksdag de onderhandelingen daarover gevoerd. Hij was in 1542 door Karel V in de in 1531 opgerichte Geheime Raad benoemd. Dit college was met de Raad van State en de Raad van

Financiën een van de drie collaterale raden en hield namens de landsheer het toezicht over justitie en politie. Ten tijde van de Opstand tegen Spanje stelde Viglius alles in het werk om Friesland voor de koning en het katholicisme te behouden. Al met al voldoende reden voor een aan hem gewijd middagsymposium ter gelegenheid van zijn vijfhonderdste geboortjaar. Het werd op 7 december jl. georganiseerd door de Fryske Akademy en het Historisch Centrum Leeuwarden (HCL) in zijn gloednieuwe onderkomen aan de Groeneweg. In een viertal voordrachten werd achtereenvolgens ingegaan op de afkomst van Viglius

en zijn relaties met Friesland als representant van het centrale gezag in Brussel (1542-1577), maar ook op de achtergrond van zijn inspanningen ten behoeve van het vorstengezag in Friesland en de snelle neergang van zijn Friese netwerk, vooral na 1580.

Paul Noomen wees op de uiteenlopende opvattingen over de afstamming van Viglius. Enerzijds een Ommelander kroniekje dat een eenvoudige komaf van de Aytta's beschrijft en het feit dat Wigle het zo ver had geschopt. Anderzijds Suffridus Petrus die hem qua afkomst veel hoger inschaalde. Aan de hand van familienetwerken en bezitsreconstructie maakte Noomen duidelijk dat Viglius voorvaderen weliswaar uit (de omgeving) van het Lage Midden afkomstig waren (Wergea, Swichum en Reduzum), een belangrijk herkomstgebied van 'fictieve genealogieën', maar de Aytta's geen oude adel doch evenmin eenvoudige boertjes waren.

Oebele Vries schetste het begin van de carrière van Viglius in het licht van de hulp die hij daarbij onderzocht van zijn oom Bernardus Bucho (1465-1528). Die was als pastoor in 1496 onder meer letterlijk getuige geweest van de doodslag op Wybe Jarich Jelkama op het Grouster kerkhof. Aan de praktijk van dit laat-middeleeuwse vetevoeren en aan zijn rechtenstudie te Leuven hield Bucho vermoedelijk zijn voorkeur over voor 'law and order' onder een vorstelijk gezag. In 1499 maakte hij deel uit van de delegatie uit 'riucht en reed' van Oostergo en Westergo, die in Harlingen als ontvangstcomité voor hertog Albrecht van Saksen optrad. Bucho klom niet alleen als geestelijke op van het armlastige Grou, via het rijkere Huizum en Wirdum naar het hoofd-priesterschap van Friesland's belangrijkste parochie, de Leeuwarder Sint Vitus. Hij schitterde bovenal als humanist-politicus. Zo was hij betrokken bij de onderhandelingen die in 1516 in het Franse Noyon werden gevoerd. Daar moest onder auspiciën van de jonge koning Frans I worden beslist over het lot van Friesland en bekeken welke partij, de Habsburgse of de Gelderse, de beste papieren had. Bucho verdedigde namens Karel de Vijfdes diens recht als opvolger van de graven van Holland tegenover Idzardus Gravius, die namens de hertog van Gelre de kaart van de Friese Vrijheid vanaf de Romeinen speelde. Frans brandde zijn vingers niet aan de zaak. In 1520 kreeg Bucho Aytta een zetel in het Hof van Holland.

Folkert Postma beschreef Viglius als ambtelijk wegbereider van de katholieke contrareformatie. Net als Granvelle (Franche Comté) kwam hij uit de

periferie van de Nederlands-Bourgondische gewesten en speelden familiebanden bij hem een grote rol. Vandaar de benoeming van zijn broers op grietmansposten en zijn zoeken naar passende huwelijkspartners voor zijn oomzeggers. Dat verliep niet steeds naar wens. De schoonzoon van Wigle's broer Seerp, Agge van Albada bijvoorbeeld, weigerde ketters ter dood te veroordelen en werd tot Ommelander syndicus naar Groningen weggepromoveerd. In Friesland was men vooral bevreesd voor de 'rijksbelastingen', het verlies van autonomie aan Brussel en een al te stringent doorgevoerde contrareformatie. Tijdens Viglius laatste bezoek aan zijn geboortegewest in 1561, zoals gewoonlijk in verband met familiale zaken, sprak hij vrijwel uitsluitend met hen en leden van zijn clientèle. Zo onderkende deze 'trouwste dienaar' van Filips II niet de langzaam zwellende onderstroom die ook Friesland gaandeweg rijp maakte voor Beelden-storm en Opstand. Aan een voorkeursbehandeling van zijn landgenoten kon hij als ambtenaar niet voldoen. Verblind door een streven naar orde, recht en centraal gezag zag Wigle zijn ideaal om van Friesland als het ware een modelprovincie van 's konings Nederlanden te maken te niet gaan.

Hoe snel het zorgvuldig opgebouwde netwerk van Viglius na zijn dood uiteenviel, werd aan de hand van een lucide schema door Onno Hellinga geschetst. Hij maakte daarin onderscheid naar Viglius bemoeienissen met en invloed op de militaire, de geestelijke en politieke macht in Friesland. De op zijn instigatie benoemde militair en (luitenant)stadhouder Caspar de Robles moest, nog voor Viglius verscheiden, in 1576 het veld ruimen en de blokhuizen werden als fysieke basis van 's konings macht in 1580 gesloopt. Ook zijn protégé, de Leeuwarder bisschop Cunerus Petri, werd in 1578 afgezet; kloostergoed en kerkengoed gesekwestreerd en voor protestantse kerkelijke en intellectuele doeleinden ingezet. Viglius aangetrouwde neef Igram van Achelen tenslotte was eveneens in 1578 gedwongen te vertrekken. Hij werd als president van het Hof van Friesland opgevolgd door Hessel Aysma, die uiteindelijk (in 1587) met het Hof het politieke primaat aan de Staten verloor. Zo kwam van Viglius idealen, een katholiek, centraal bestuurd Friesland onder de koning van Spanje uiteindelijk niets terecht. Het werd integendeel een soeverein gewest, gevat in een merkwaardig los en republikeins staatsverband dat zich kenmerkte door het soort wanordelijke politieke cultuur, waarvan deze geleerde en wellicht machtigste Fries aller tijden ongetwijfeld zou hebben gegruwd.